

**МІФОЛОГІЧНІ ЛЕГЕНДИ.
РЕЛІГІЙНО-ЛЕГЕНДАРНІ
ТВОРИ (АПОКРИФИ).
ДЕМОНОЛОГІЯ**

134) Март, Апріль і Май

Раз Март Апріля взяв в гості до себе. Апріль зорвався їхать возом, а Март заходивсь та зробив таке, що став сніг і мороз. Апріль вирнувся додому, бо не можна возом їхать.

На другий год дождався время і ну їхать упьять у гості до Марта саньми. Март зробив тепло, і розлились річки. Упьять Апріль вернувся додому.

Зійшовся Апріль з Майом і жаліється:

– Скільки раз зриваюсь їхать до Марта в гості, та ніяк не доїду – ні возом, ні саньми. Поїду возом – зробиться зима така, що ну; поїду саньми – зробиться оттепель і таке, що ні саньми, ні возом.

А Май і каже:

– Я тебе навчу, як доїхати. Зроби так: візьми віз, сані і човин, то тоді доїдиш.

Апріль дождався время і зробив так, як казав Май. Їде саньми, а на санях віз і човин. Март дав тепло, і ростав сніг, тоді Апріль кладе сані і човин на віз і їде. Став упьять мороз і сніг, – Апріль склав човин і віз на сані. А далі ростав сніг, і потекли скрізь балками річки, і не можна їхать ні саньми, ні возом. Тоді Апріль складує сані й воз в човин і таки їде. Приїхав до Марта в гості так, що той і не сподівався. Здивувався Март гостю і пита:

– Хто тебе навчив, як до мене їхати?

Апріль і відповідає:

– Май.

Март і каже тоді:

– Підожди ж ти, Маю, я тобі крильця вшмагаю!

То оттого і тепер часто в маю мартові морози бувають, бо Март і досі сеїдиться на Мая.

Записана зі слів Андрія Іваценка.

с. Ольгінське Маріупольського повіту Катеринославської губернії.

135) Апріль в гостях у Марта

Весняні місяці не живуть в миру. Колись-то, кажуть, Март кликав до себе в гості Апріля. Той і поїхав возом. Март напустив на його дощ. Місив, місив Апріль грязюку та й вернувся. Март заморозив грязь і закидав снігом. Апріль зважився їхать саньми. Пішла росталь, ушкварив дощ і Апріль знов вернувся. Тоді Апріль і хвалиться Маєві: так і так, каже:

– Двічі збірався до Марта в гості і ніяк не доїду: возом – грязь міша; поїду саньми – росталь не дає ходу.

Май і навчає його:

– Як хочеш доїхать, – бери, – каже, – віз і клади на його сані і човен.

Зробив Апріль, як сказав Май, і махнув до Марта в гості. Март напустив сніг, – а той склав віз і човен на сани і поїхав далі. Полив дощ, розлилась вода всюди, – той склав віз і сани в човен і уп'ять поїхав. Приїздить Апріль до Марта, а той і очі витрищив.

– Як ти, – каже, – зрозумів доїхати в таку лиху негоду?

– І не доїхав би ввіки, – каже Апріль, – та спасибі Маєві – навчив.

– Ну, стой же, Маю, я тобі крилечки вбогаю! – каже Март.

С того часу між Мартом і Маєм немає ладу: шо в маю зацвіте або зросте ранне, то мартівський мороз і вигубе.

*Дід Пилип Молодик, с. Ольгінське Маріупольського повіту
Катеринославської губернії. 26 грудня 1876 року.*

Сравн. сходный вариант, записан. там же в сборнике проф. М. Драгоманова, „Малорусск. народн. предания и рассказы” 1876 г., издание Юго-западн. Отд. Императорского Русск. Географ. Общ., стр.16. Я.Н.

136) Десна і Дніпро

(Легенда)

(А)

Дніпро і Десна – це брат і сестра, – були колись люди. Як вирости вони, батько і мати поблагословили їх в дорогу. Змовились вони вийти ранком і полягали спати. Десна любила спати і проспала ранок, а Дніпро проснувся на зорі, порозвертав гори, порозчіщав гирла і зарів степами. Десна проснулась – аж брата нема. Вона пустила ворона вперед і побігла слідком. Летить ворон і як тіко нагоне Дніпра, всякий раз і крикне. Шо поверне Десна до Дніпрового гирла, – то він вбік – і подався далі. Багато раз Десна підвертала до Дніпра, багато раз повертав він вбік (того він такий і кручений).

На ворона напав рябець і давай битися. Чи довго бились, чи ні, – Дніпро добіг до моря. Як почула Десна од ворона, шо Дніпро далеко, – прихилилась до брата і злилась з його гирлами. Тепер вона тече лівою стороною, а Дніпро правою. Де єсть острова і скелі серед річки – там розходиться Дніпро з Десною. Як ясний день, то видно, де Дніпро, а де Десна: в Дніпрі синя вода, а в Десні мов жовта; Десна тече тихо, Дніпро – прудко. Про Дніпра і Десну єсть пісня:

Десна Дніпру рідна сестра,
Десна Дніпра спережала,
Гори, кряжі становила,
Дніпра-брата не спинила;
Ще й ворона посилала,
А в Києві в Дніпро упала...

Жалується Лиман морю,
Шо Дніпро узяв свою волю,
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає.

*Дід Михайло Антонович Книрик, 92 роки., с. Язикове
(Федорівка) Катеринославського повіту. 2 червня 1886 року.*

137) [Десна і Дніпро] (легенда)

(Б)

Дніпро – брат, Десна – сестра, – обоє діти Лимана. Зостарівсь Лиман і осліп. У Дніпра руки були в шерсті, у Десни ні; вона наділа рукавички вовняні¹ і пішла прохати у батька благословення. Лиман лапнув за руки, – вони в шерсті і поблагословив. Десна тоді пішла вперед і давай становить високі гори та скелі, щоб не було брату проходу.

Прийшов до Лимана Дніпро.

– Благословіть, – каже, – тату!

– Я ж тебе, синку, благословив!

– Ні, – каже, – я не приходив: то вас обманула сестра!

Поблагословив Лиман і каже:

– Ну, доганяй же сестру!

Дніпро порозвертав гори, скелі, догнав сестру і пішов з нею поруч²: він по праву, вона по ліву сторону. Ото що пороги, забори, – то все ставляла сестра, а Дніпро порозвертав і як зарів, – ревітеме поки світ сонця...

Дніпро по правді робе: прочищає глиб, дає дорогу суднам, а Десна ні: вона ставить коси і засовує річку піском. У Дніпра берег бистрий, а у Десни тихий. У Десни більше риби і більше одмітів³. Про Десну та Дніпро співають:

Закладався сизокрилий орел

З гнідим конем:

– Ой ти коню, рідний брате,

Єсть у полі криниченька,

Там холодна водиченька,

Ой хто вперед долетить,

Ой хто вперед добіжить,

Той тому ніжек утне⁴.

---

¹ Шерстяные.

² Рука об руку, вместе.

³ Загиб в колене реки, где мало заметно течение – тиховод.

⁴ Сломает.

Орел каже, шо вилетю,
А кінь каже, – шо вибіжу.
Орел летить над лугами,
А кінь біжить все кряжами;
Орел летить дібровою,
А кінь біжить дорогою;
Орел летить, – перо звенить,
А кінь біжить, – трава шумить;
Орел летить – преморився,
А кінь добіг та й напився,
Та й напився, – покотився¹.
Засмутився сизокрилий орел,
Та до коня долітає,
Братом його називає:
– Ой ти коню, рідний брате,
Горе ж, брате, без крилечок,
А як тобі без ніжечок:
Даруй мене крилечками,
Шоб не ходить ніжечками.

– Ну, – каже кінь, – коли не справився, оставайся моїм меншим братом.

*Дід Мартин Власович Заїка (Кравець по вуличному), 78 років,
із с.Новий Кодак. Катеринослав, 9 травня 1887 року.*

Какое отношение имеет приведенный отрывок народной песни к Днепру и Десне, дед Заика не мог пояснить; между тем интересное объяснение дал нам другой, 82 летн. старик Степан Власенко, житель приднепровского села Вознесенки, Александровского уезда. По его словам, Днепр и Десна (также брат и сестра), когда шли в путь, то послали вперед первый – „богатырского коня”, вторая – „сизокрылого орла”, чтобы показывали дорогу к морю. Пускаясь в далекий путь, конь с орлом условились: кто из них первый очутится у морской крыницы и напьется воды, тот будет старший, тот отрубит крылья или сломит ноги отставшему. Посланный Днепром конь мчался с быстротой стрелы; ему не препятствовали ни кряжи, ни горы и первый очутился у моря. За ним вслед лился Днепр и, слившись с морем, широко раздвинул берега и заревел порогами. Орла на пути соблазнило гнездо рябца и он схватил птенца. Рябец пустился в погоню, нагнал орла близ Киева и завязалась борьба. Орел крякнул. Следовавшая за орлом Десна подумала, что

---

¹ „Спочывать лиг, покачався” (Певец).

опережает брата-Днепра, и в этом месте слилась с его водами. Долетая к морю, орел просил у коня пощады – не рубить крыльев. Конь сжалился и при этом заметил: „Будь же ты меньшим братом!”

Я.Н.

138) Орел і кінь

(А)

Ой заспоривсь орел з конем
За полеві криниченьки,
За холодні водиченьки.
Ой хто кого попередить?
– Як я тебе попереджу,
То я тобі копит утну.
Як ти, коню, попередиш,
То ти мені крилля врубиш!
Ой кінь каже: – Я вибіжу!
Орел каже: – Я вилечу!
Ой кінь біжить все кряжами,
Орел летить все лугами.
Що кінь біжить – земля дрижить,
Орел летить – крилом дзвенить.
А кінь прибіг до криниці,
До холодної водиці.
Що кінь прибіг та напився,
Зійшов на кряж, покотився.
Орел летить, долітає,
Коня братом називає:
– Ой коню мій гнідесенький,
Товаришу вірнесенький,
Даруй мене крилечками,
Як я тебе ніжечками.

Дід Олексій Хрисанфович Якуба,

71 рік, с. Варварівка Павлоградського повіту, 14 серпня 1894 року.

139) [Орел і кінь]

(Б)

Закладався сизокрилий орел
З гнідим конем:
– Ой ти коню, рідний брате,
Єсть у полі криниченька,

Там холодна водиченька.
Ой хто вперед долетить,
Ой хто вперед добіжить,
Той тому ніжок утне.
Орел каже, що вилетю,
А кінь каже, що вибіжу.
Орел летить над лугами,
А кінь біжить все кряжами.
Орел летить дібровою,
А кінь біжить дорогою.
Орел летить – перо дзвенить,
А кінь біжить – трава шумить.
Орел летить – приморився,
А кінь добіг та й напився,
Та й напився – покотився.
Засмутився сизокрилий орел,
Та до коня долітає,
Братом його називає:
– Ой ти коню, рідний брате,
Горе ж, брате, без крилечок.
А як тобі без ніжечок.
Даруй мене крилечками,
Щоб не ходить ніжечками!

– Ну, – каже кінь, – коли не справився – оставайся моїм меншим братом.

*Дід Мартин Власович Заїка (Кравець по вуличному), 78 років,
із с.Нових Кайдак. Катеринослав, 9 травня 1887 року.*

140) Десна і Дніпро – діти богатиря Лимана

(легенда)

Дніпро і Десна – це ж були колись люди. Давно, Бог його зна і коли, у богатиря Лимана росло двоє діток – син Дніпро і дочка Десна. Діти повиростали, а Лиман зостарівсь і каже:

– Ну дітки, завтра на зорі приходьте – буду вас благословить! Полягали вони спать. Десна була старша, а Дніпро менший. От Дніпрові і захотілось першому взятъ у батька благословеніє. Вранці, як тіко зійшла світова зоря, він первий пішов до батька:

– Благословіть, тату!

– А де ж, – каже, – Десна? Вона ж старша!

– Та вона спить.

Батько поблагословив. Порозвертав Дніпро гори, порозчищав гирла

і зарів степами.

Проспала Десна зорю, прокинулась, – аж брата уже нема. Вона до батька:

– Благословіть, татусю!

Він поблагословив і каже:

– Біжи, – як обженеш Дніпра, – старша будеш.

Побігла вона і ворона взяла. Високо піднявся ворон і полетів показувать дорогу. Багато раз доганяв ворон Дніпра, багато раз і Десна повертала до його, а все-таки не попередила його. Як почула од ворона, що Дніпро уже далеко, вона прихилилась до брата і злилась з його гирлами. В Десні вода пробілувата, а в Дніпрі ворона.

*Дід Овксентій Федорович Орел, 65 років, с. Кушугумівка
Олександрівського повіту, 29 грудня 1887 року.*

141) Брати і сестра

(А)

Жила вдова на Подолі,
Та не мала щастя-долі,
Тіко мала три синочка,
Три синочка і три дочки.
Дочки зросли, – заміж пішли.
Що найстарша – утонула,
Середульшу – вовки зїли,
А найменьша – заблудилась.
Приблудилась до лісочку,
А в лісочку огонь горить,
Коло огню розбой сидить.
– Добривечер, добрі люди,
А чи добрі, чи лихії, –
Зведіть мене на дорогу,
На зеленую діброву!
– Сідай, дівко, – вари кашу!
Сіла дівка, та все плаче.
– Давай, дівко, вечеряти!
Дає дівка, та все плаче.
– Пора, дівко, постіль слати!
Стеле дівка, та все плаче.
Стали пити, гуляти,
Стали роду питати.
– Ой я роду вдовиного:
Жила вдова на Подолі,

Та не мала щастя-долі,
Тіко мала три синочка,
Три синочка і три дочки:
Сини зросли – в розбой пішли...
Один каже: – Розстріляймо;
Другий каже: – Не займаймо,
Третій: – Зведім на дорогу,
На зеленую діброву,
Та станемо рядочками,
Зацвітемо квіточками:
Ти зацвітеш синенько, –
Я зацвіту жовтенько,
Люди скажуть: травиця,
А то братік, сестриця.

Дід Арсеній Чорновол, 97 років.,

с. Кушугумівка Олександрівського повіту, 20 квітня 1885 року.
Ср. Зап. Ю.-З.О.И.Р.Г.О., Киев, 1874 г., II, 543.

142) [Брати і сестра]

Братья идут в разбойники. – Сестра блуждает в лесу, встречает разбойников и просит указать дорогу. – Братья оставляют ее в лесу и после расспросов узнают. – И братья, и сестра зацвели цветами (кровосмешение).

А

Жила вдова на Подолі...

Пояснение. Колись-то діти не вживались дома: було, пани або ляхи заберуть, то вони повтікають і підуть в разбой; додому уже і не показуються. Так і у ції вдови: сини були в разбої, а дочки поросли без їх. Ото шо дівка найшла в лісу разбой – то її рідні брати. Вони з нею мали гріх... Як распитались послі, – пішли вони й зацвіли квіточками: сестра синеньким, а братіки жовтеньким. Ціх квіточек і тепер єсть багато по плавнях і степах; їх звать у нас „братки” (*Viola Tricolor*).

Дід Арсеній Чорновол, 97 років.,

с. Кушугумівка Олександрівського повіту, 20 квітня 1885 року.

143) [Виникнення острова Перуна]

(переказ)

(А)

Колись, кажуть, змій був на небі і літав по всьому світу; його всі боялись, а інші і кланялись йому. Як узнав Бог, шо йому поклоняються, взяв і пооднімав крильця. Він упав з неба в Дніпро і поплів.

Ідолопоклонці бігли берегом і кричали: „Перуне, Перуне, пріплеви до берега”! Преплів він до острова, і показалаь йому глибока нора; він туди і пропав. Від того часу прозвано і острів Перуновим.

*Дід Тиміш Драган, 93 роки,
с. Аврамівка Катеринославського повіту, 11 квітня 1890 року.*

**144) [Виникнення острова Перуна]
(Переказ)**

(Б)

Кажуть, що Перунового острівка тут не було, а преплив на йому змії відкільсь згори¹. Як плів він, тоді б то, кажуть, одним боком бігли ідолопоклонці і викликали на берег, а другим вийшли назустріч православни і почали молебствовать і заклинать. Де стояли наші с корогвами, тудя він підплив і став. – Змієва нора збоку – от Дніпра; вона, кажуть, була дуже глибока, та після того, як змії згінув – скеля зійшлася щільно, і нори нема. Буть-то так було, а чи правда цьому, не знаю.

*Дід Олексій Курта, 76 років, с. Смольща
Катеринославського повіту, 12 квітня 1890 року.*

**145) [Виникнення острова Перуна]
(переказ)**

(В)

Нізче трохи Орлового, – острівок Перун. Про цей острів ось що чув я від старих людей. Якийсь-то, кажуть, бог Перун плів Дніпром, і його хвилею² викинуло на острів; тут його заховано, а потім откопано. На йому, кажуть, було золота 3 пуда, а сам зроблений з дерева. Від того і острів став Перун. На Перуні, від Дніпра, єсть нора: колись, кажуть, жив там змії, і йому носили людей. Нору звалі Змієвою.

*Дід Михайло Книрик, 96 років,
с. Язиково Катеринославського повіту, 3 червня 1886 року.*

**146) [Виникнення острова Перуна]
(переказ)**

(Г)

Стіко впам'ятку – острів зветься Перуном.

На йому висока скала, а в ній від Дніпрового ходу, – скота³.

До Христового рожденія, кажуть, жив там змії; він гарбав під себе

---

¹ С верховьев реки.

² Волною.

³ Нора, пещера.

жінок і дівок, а мужей пожирав. Як Христос народився – змія прокляв, а потім звоював його якийсь багатирь.

У змія було, кажуть, три голови і крила. Він як летить – освіщає весь світ, а огонь так і палає.

На Перуні єсть клад. Як був я ще парубком, у нас в слободі жив такий старий дід, шо аж мохом поріс; йому було більше ста год, а звали Степаном Лисим. Це чоловік був ще запорожського звання. Він все, було, розкажує про клад на Перуні, тіко, казав, його страшно брать – заклятий. Про преміту казав так: від голови єсть лощина, а в лощині кущ жостіру, отступи від того куща три ступні на полудень і копай: там запорожці сховали каюк грошей і прикрили шкурою. Каюк, казав, такий, шо чоловік десять переїде через Дніпро.

*Дід Лукіян Сотченко, 88 років,
с. Петровське-Свистуново, 13 січня 1885 року.*

147) Могили і долини (походження)

Давно, Бог його зна і коли, жив на світі багатирь і була у його сестра. От багатирь щодня виїздив на охоту та на войну, а сестра зоставалась дома, варила обідать. Та сестра візьми та й зазнайся з змієм. Багатирь шо виїде з дому, то змії і летить до сестри. Змії був дужий, а протів багатиря і в світі дужчого не було. Задумала сестра звести багатиря з світа. Раз приїхав брат додому, а сестра підсіла до його і пита:

– Скажи, братіку, єсть хто протів тебе дужчий?

– Нема, – каже.

– А якби зв'язав руки дротом?

– Розірву і дріт.

– Шо ж єсть таке, чого б ти не розірвав?

– Все порву, а єсть одно, – шовк; шовком якби зв'язав товсто, тоді б... хто його зна!...

– Ну добре, брате, – достану шовку: спробуєш силу?

– Добре, сестро, достань!

На другий день достала вона шовку, а змія сховала під полом. Приїхав багатирь.

– Нумо, брате, пробувать силу, поки голодний!

– Нум.

Сів багатирь на лаві, а сестра давай його в'язать, давай обкручувать руки. Мотає та й мотає, мотає та й мотає; намотала уже так товсто, шо й руками не обніме.

– Ну, братіку, – пробуй!

– Добре, – побачу.

Смикнув він, – не рветься. Сестра тоді:

– Вилазь змію, скоріше!

Тіко шо показав змій голову, а багатирь як напьявся, – так той шовк з шкурою і зліз з рук. Він тоді махнув раз, вдруге, втретє шаблею, – так ті три голови у змія і одлетіли.

– Оттака ти, – каже, – у мене вірна сестра?!

Взяв тоді її за коси, прев'язав дикому коневі до хвоста і пустив... Як поніс же той кінь, як поніс!... Оце де вдариться вона головою, там могила, де вдариться задом, там долина!... Оббіг той кінь півсвіта, розніс маслочки до одного і вернувся. С того часу, кажуть, стали могили і долини...

Довго ще жив той багатирь с конем, і жили вони дружно. Перед смертю став він щодня їздить за сто верст та возить тим конем камень. Навозив і загадує коневі:

– Як помру, – каже, – насиплеш могилу...

Умер він. Кінь насипав зверху його високу-високу могилу і обіклав каменем. В степу, де невеличкі могилки та долини, – то сестри багатиревої¹, а де високі, – то великіх багатирів. Тепер, як роскопують великі могили, то находять маслаки чоловічі і кінські; – то багатирів ховали вмісті с кіньми, бо вірно жили. У нас багато могил запорозькіх, бо і між ними були великі багатирі.

Давно, ще цей край звався диким степом, чумаки бачили багатирського коня. Їхала, кажуть, валка степом, коли чумаки, глянули на могилу, – аж вискочив дикий жеребець і рже... Побачив чумаків, та як подався, як подався, – мов та птиця!.. Добіг до лісу, став на диби і подався упрять поверх лісу... Де пробіг, там слід: скрізь поламав верхи на дубах. Це він, кажуть, одвідував могилу свого багатиря.

*Дід Сергій Петрович Вовк, 60 років, с. Григорівка на р. Конкі
Олександрівського повіту, 21 листопада 1889 року.*

148) [Змієві вали]

...[Татарські степи були] от Синього моря, та аж туди за запорозьку гряницю – пошти без малу не до Лубнів. Там і досі єсть межа і буде вона, поки світ сонця.

– Вы, диду, сами видели эту межу?

– Бачів своїми очима. Їздили колись в Полтавську губернію. Поминувші ото слободи Пероги, Жуки і пана Замулу, дивимось – коли поперек дороги насип² з хату заввишкі, а задля проїзду прокопано ворота. Насип цей відно скрізь, стіко очими зведешь, аж до Азовського моря...

¹ Могилки стали на тім місті, де дикий кінь пороскидав кісточки змієвої сестри.
Пояснение рассказчика

² Земляной вал.

Оце вам і межа татарська... З того насипу, видно, татари колись і кріпості робили: скрізь покопано... Бог його зна, як воно по книгах, а у нас розказують, що отой ривчак і насип виорано змієм; там як роздивиться, то чисто тобі рилля, тіко вилика; видно де чересло різало і як поличка одвертала скибу.

– Как же у вас, диду, об этом рассказывают?

– Давно, кажуть, ще зараз після Христового рожденія, жили там люди, такі, може, як оце і ми хрищені, а між ними Кузьма і Демьян. Поселився в тій землі змії і став він людей пожирати. Жрав, жрав, собача личина, а далі уже дійшла черга і до Кузька та Демьяна. А вони були казаки силні, та ще й ковалі. Заперлись вони дванадцятью дверима в кузню і давай кувати плуга на його. Виковали плуг такий, що його зворуше з міста пар сорок волів. Приліз змії, давай добираться до їх, давай лизать ті двері. Як пролизав послідні двері, так і сунувсь до їх... Дужі були Кузько та Демьянко, взялися за того змія: один держе за язик, а другий гате вершлягом¹ по голові. От як упоштовали² гаразд, давай змії проситься:

– Пустіть, – каже, – братці: половину царства дам.

– Добре, – кажуть, – тіко давай попереду перемережуємо царство. Взяли тоді накинули йому на шию залізний ретяз, запрягли в плуг і давай орать. Один іде за плугатиря, а другий збоку потягає вершлягом³... Оре змії, аж очі рогом лізуть, аж огнем з його пале. Дійшли до моря. Змії тоді у воду – і давай пить згарячу. Пив, пив та й лопнув. Тоді як полізли з його гадюки, ящірки, черепахи, жаби... Ту реллю і тепер не переїдеш: улучай у ворота.

Таке-то було колись.

– Так отсюда, диду, взялись гадюки, ящирки, жабы?

– А ви ж думали?

– А что же случилось с Козьмой и Демьяном?

– Присвятились. Их і тепер почитають в церквах*.

149) Походження рік, байраків. Керосин (Кузьма і Дем'ян – божі ковалі. Дивовижний змії)

Колись на землі жив змії. Багато він пожрав людей, – бо дужчого його на світі не було. В те время жили Кузьма і Демьян, – божі ковалі. От задумали вони того змія з світа згубить. Змії сунувся до їх, а вони – в кузню і заперли залізні двері. Змії і каже:

– Кузьма-Демьян, божі ковалі, відчиніть, а то ковтну вас с кузнею...

---

¹ Молот.

² Поподчивали.

³ Ціпом його, клятого, не дошкулишь. *Примеч. рассказчика.*

* Див. примітку № 148.

Ті і одвічають:

– Коли ти силу маєш, пролижі двері: сядемо на їзик і ковтай.

Змій лиже, та й лиже, а святі гріють та й гріють залізо та кують клещі. Пролизав змії двері, всунув язик. Кузьма та Демьян клещами за той язик і почали гатити молотами... Уморили змія, запрягли в плуг, що на дванадцять пар волів, і давай орать. Орали степ вздовш, орали впоперек, і стілко змії не просив – не давали йому ні пити, ні їсти.

– Буде с тебе, – кажуть, – і того жиру, що откохався на людях...

– Ну, – каже змії, – коли так, то перед Страшним Судом освітю я своїм жиром весь світ...

Чи довго ще орали, чи ні, – дійшли до моря. Змій – в море і давай згарячу пити... Пив, пив, випив все море і лопнув... Кузьма-Демьян взяли і закопали того змія під горою. Бог його зна, коли це в світі було, а ось небагато годів, як полився гас³⁴ с тієї гори. Це б то і кінець світа близько... В слободах і тепер не всякий світе гасом, бо він нечистий.

Так от, коли хочете знать, відкіля взялися по степах річки і балки! Кузьма та Демьян поки не заморили змія, – орали глибоко – і потекли річки, а як заморили, орали мілко – і стали балки.

Дід Григорій Омельченко, 80 років, захожий городовик (полтавець), с. Крестовка Маріупольського повіту Катеринославської губернії, 16 травня 1905 року.

150) Походження рік, долин (від гріха кума з кумою)

(А)

Один раз кум с кумою понесли дитину хрестить. От ідуть від попа, а лукавий і давай підталдикувать на блуд... Положили вони дитину на землю і заходились... На тім місті зразу полилась річка, вони і пірнули в бездну. Ту річку і тепер звать Куминою, тіко не скажу вам, в якій вона губернії: кажуть, наче б то в нашій (Екатеринославской).

Тит Карпов Ляшенко, 45 років, с. Томаківка Катеринославського повіту, 27 жовтня 1900 року.

151) [Походження рік, долин (від гріха кума з кумою)]

(Б)

В Полтавській губернії Лубенського повіту, біля слободи Литвяки, єсть балка, звемо – Озниця. Колись через цю балку їхали кум с кумою

---

¹ Керосин.

від попа. В'їхали в балку, поклали дитину і почали робить гріх. Бог покарав їх, земля розступилась, – і вони загули під землею. Дитину люди взяли. На тім місті і тепер єсть слід, де запала земля.

Михайло Петрович Лускань, 44 роки, захожий із м.Камишни Миргородського повіту Полтавської губернії, 2 листопада 1904 року.

**152) [Походження рік, долин
(від гріха кума з кумою)]**

(В)

Йшли раз кум с кумою від попа на хутір. Вийшли на бугор – нікого не видно. Положили вони охрещену дитину і давай загравають... Далі дійшло діло до гріха... Господь покарав, – пішли вони скрізь землю, а з бугра зробилась долина. Те місто і тепер називається Куминою долиною.

Дід Степан Онопченко, 52 роки., с. Крестовка Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.

**153) Походження могил та їхнє призначення
(звід думок оповідачів)**

(А)

Могилы высокие – это перед потопом люди насыпали, спасаясь от воды; могилы меньшие – насыпали те же люди, но не успели, и их потопила вода.

Джигирь, Самарський, Рибалка, Черновіл та інші діди.

**154) [Походження могил та їхнє призначення
(звід думок оповідачів)]**

(Б)

В открытой степи, на кряжах, в долинах, на склонах гор есть маленькие могилки, – это могилки байбаков (сурков). До 1840-х годов их было много здесь, рыли они норы глубоко, а землю выносили каждый в одно место, отчего и образовались могилки.

Орел, Власенко, Штепа, Савоська та інші діди.

**155) [Походження могил та їхнє призначення
(звід думок оповідачів)]**

(В)

Когда люди жили войною, насыпали могилы на высоких кряжах степи, чтобы высматривать неприятеля. На них ставили вежи и при появлении орды и других неприятельских полчищ, вежи наклонялись, а предупрежденный народ предпринимал меры обороны или прятался в

лесах, норах, печерах, камышах.

Могилы имели еще и другое значение. Встарину, когда степь была пустынной, люди старались направлять дороги кряжами на большие могилы, издалека указывавшие путь, а на могилах этих запорожцы расставляли „гардоны” (кордоны) для охраны чумаков и других проезжих от нападения татар и турков. Близ таких могил, на дороге, козаки выставляли ратище, простилали войлок и всякий проезжий останавливался и клал, что мог из съестных припасов или деньги на продовольствие сторожевых козаков. Многие могилы получили от этого название *сторожевых*.

Власенко, Гончаренко, Орел, Бутко, Лутай та інші діди.

**156) [Походження могил та їхнє призначення
(звід думок оповідачів)]**

(Г)

Ще до запорожців жив народ не нашої віри. Було як убьють їхнього князя, або умре, то його ховали і насипали високі могили. На таких могилах ставляли каменні баби. Кажуть, як розкопать високу могилу, то там можна найти людські і кінські маслаки.

Єсть ще високі могили, насипані запорожцями, – це сторожеві могили: тут стояла козацька сторожа або, як кажуть, – гардоны. Такіх могил багато біля Дніпра, де жили запорожці, і скрізь, де були їх розгони і урочища.

Андрій Іванович Нагірний 97 років., 1885 рік.

**157) [Походження могил та їхнє призначення
(звід думок оповідачів)]**

(Д)

Господь создал землю, а потім людей, і вони довго жили без сонця. Зжалився Господь над миром і послав святе сонечко. Інчі люди радовались, а інчі не злюбили сонця, почали насипать високі могили, тобто до неба, почали с тіх могил плювать на праведне сонце. Розгнівався Господь, і хто з людей плював, той на могилі і окаменів.

Високі могили, де стояли колись каменні баби, стоять от сотворенія мира. Літ 50, 60 назад на могилах було багато баб, а потім, як почали селиться люди, стало тісно і бабам: їх звезли в слободи і повкопували біля воріт.

Грицько Усатий, 72 роки., с. Маркусове, 1882 року.

158) Каменні баби

Каменні баби – то люди колись були. Їх звали великдонамі, а інче веленями. Це, кажуть, був самий великий і сильний народ і жив він ще

до створення сонця Божого. Як послав Господь сонце, стали великдони виходити на могили, стали плювати на його. Так Господь і прокляв їх. С того часу вони і покам'яніли. У нас цих баб не дуже багато було, а найбільше їх в Таврії: в Васильєвці, Янчікраку і інших слободах¹. Там ними підпирають тини² [та ставлять на воротах]*.

*Дід Яків Рыбалка, 75 років., Андріївка
Олександрівського повіту, 7 квітня 1886 року.
Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

159) [Каменні баби та їх походження по веруванням народу]

Интересны рассказы крестьян о происхождении каменных баб.

Это, говорят, были такие же люди, как и мы, но окаменели. Было это так. Бог создал людей прежде солнца, жили они в потьмах, питаюсь плодами растений. Но вот явилось солнце. Люди переполошились и чтобы избавиться от солнца, начали выходить на высокие могилы и плевать на него. Бог проклял за это людей, и они где стояли, там и окаменели³ (Несват и Пивень).

Но у этих окаменелых людей, говорят, есть надежда снова ожить, сделаться такими же, какими их Бог создал. На эту тему интересный рассказ сообщает нам Потап Сироух.

Давно когда-то по сторонам проезжей дороги, на могилах, стояли каменные бабы. Случилось человеку проезжать верхом мимо этих могил и застал его дождь. Он – на могилу, сбросил с лошади седло, накрыл половиной бабу, под другую сам спрятался. Смотрит – с соседней могилы идет баба. Подошла и говорит соседке: „У тебя, сестрица, и гости есть”. Тогда обе бабы начали расспрашивать человека, как и что делается на свете. „Носят ли на рождественских святках вечерю?⁴ Ходят ли в гости кум к куму, кума к куме, брат к брату, сестра к сестре? Поют ли петухи?” – „Все это есть”, – ответил человек. Тогда пришедшая баба призадумалась и говорит: „Долго, долго придется нам еще стоять, сестрица”. Сказала это и ушла на свою могилу.

---

¹ Село Мелитопольского уезда Таврич. губ.

² Плетни.

* Додано до передруку 1912 р.

³ Совершенно сходный вариант нами записан в приднепровском селе Андреевке (Иваненкова) от деда Якова Рыбалки. Эти, окаменевшие теперь, люди назывались великдонами, говорит Рыбалка. Они имели каменные корыта, доили коров и питались молоком.

⁴ В малорусских селах сохранился старый обычай носить, накануне Рождества, вечерю (ужин) т.е. взвар, кутю, пироги к соседям и чаще к родственникам: бабке, крестным отцу и матери, деду. Носят дети, а в обмен получают этот же взвар, кутю, пироги и несут из хаты в хату далее. Детей награждают деньгами, гостинцами.

160) [Мамаї на могилах]

На вопрос, что известно в народе о происхождении могил, он передает легенду, что „до Христова рождения” был потоп; что в тех местах, где вода „застукала людей”, они насыпали могилы, „ховалысь” на них. Сам дед говорит об этом неуверенно, дополняя: „чі правда, чі ні, Бог його зна: чув так”.

– Кто же „мамаив” ставил на могилах? – спрашиваем деда.

– Татари... Вони всі стояли лицем на схід сонця¹ ...

Це були їх боги або сторожі.

– И на всех могилах были мамаи?

– Ні, тіко на великіх. Воно, може, коли і на всіх стояли, та знято і позакопувано в землю. Я ще зазнаю, було, там, де нема мамая поверх могили, то викопують або виорюють його в землі. Їх не глибоко закопано.

– А куда же они девались с могил?

– Порозбірали пани і мужики². У нас в слободі й досі стоять два мамая: у Макара Бабака і Микити Логвиненка. Тут по слободах їх мало, а туди, до моря, єсть до пропасти.

– Почему же к морю их больше?

– Там жила татарви сила... Їх степи були от Синього моря та аж туди за запорозьку грядицю – пошти без малу не до Лубнів. Там і досі єсть межа і буде вона поки світ-сонця.

161) Звідкіля взялись камні

Варвара Великомучениця (оповідання)

(А)

Як жила Варвара на землі, то не було ні одного каменя. Вона була богомольна і праведна, а батько її їз жидів і лютий, як звірюка. Було як

¹ На восток.

² После 1847 г., по рассказам старожилов, в особенности много снято баб по поручению бывшего Екатеринославского губернатора Фабра. Покойный Андрей Яковлевич Фабр, как известно, состоял членом-учредителем „Одесского общества истории и древностей”, и потому лучшие экземпляры каменных изваяний отправлены им в музей Общества, худшие – пошли на фундаменты строений. В то же время, по поручению Фабра, каменные бабы сняты и с могил нынешнего Мариупольского уезда покойным фон-Графом, заведовавшим Великоанадольским лесничеством. Не далее как в 1877 г. нам пришлось видеть массу этих баб в целом виде и обломках в названном лесничестве. Немногие из них расставлены по углам аллей, остальные в беспорядке свалены в лесу. У нас на юге почти каждая могила имеет свою историю, свои интересные предания, легенды; поэтому очень жаль, что, снимая баб, ни Фабр, ни фон-Граф не оставили своих записок для будущего историка. Правда, Фабр напечатал статью „О памятниках некоторых народов варварских, древлеобитавших в нынешн. Новороссийском крае” (См. „Записки Од. Общ. Истор. и Древ.”, т. II, отд. I, стр.42 – 45), но эта статья не дает нам ответа на затронутый вопрос и вообще не имеет за собою строгого научного интереса. Автор.

застане її за молитвою, то зараз і почне бить та мучить. Стіко вже він її не мучив, вона все молиться Господу. От раз застав її на колінах, розлютувався і до неї. Вона навтіки, та в степ. Там паслись вівці – вона меж вівці і заховалась. Прибіг батько.

– Чи не бачили сякої-такої? – пита чабанів.

– Бачили, – кажуть, – меж вівці вскочила і заховалась. – І указали пальцем.

С тії пори чабани і вівці покам'яніли. Ото як случается бачить скелі – стоять мов люди з руками – то чабани, де каміння лежать – то все вівці.

*Баба Марчиха,
с. Ольгінське Маріупольського повіту, 23 жовтня 1876 року.*

162) Звідкіля взяли камні Варвара Великомучениця

(оповідання)

(Б)

На могилі пасла баба овець. Недалеко жиди мучили Варвару. Вона вирвалась і сховалась між вівцями. Стали жиди питать бабу, а вона і показала пальцем. С того часу окам'яніла вона і вівці.

*Трофим Кузьмич Лубенець, 45 років., с.Крестовка
Маріупольського повіту, 8 липня 1905 року.*

163) Походження каміння. Жахливі змії. Полози. Велетні

До Христового рожденія лукавий мав велику силу! Каміння, скелі, печери – це все його работа. В печерах він ховався от Божого гніва, от гріму. Тоді людей ще мало було, іскушать нікого, то він і давай розносить та роскидять по землі каміння: де кине малий камінець – через год виросте великий; де покладе великий – там виросте ціла скеля. Хотілось йому всю землю покрити камінням, щоб ніщо не росло, щоб не жив чоловік, звір, птиця Божя. Тіко не по його вийшло: народився Христос, –зараз же і прокляв нечистого. С тієї пори каміння так і зостались.

Після Христового рожденія в шкалубинах¹ жили змії с трьома головами; вони літали, їли людей і всяку звіряку. Довго вони жили на світі, і може б ще жили, та звоювали їх багатирі-велені. Страшений, кажуть, народ був! Колись вознесенській² чоловік копав колодязь і на дев'ятому сажени глибині найшов такий зуб, шо насилу підняв. Жовтий він, жовтий та місний³, як камінь. Поніс у волость показать, а старі люди

¹ В печерах.

² С.Вознесенка на Днєпре, Александровского уезда.

³ Крепкий.

і сказали: „Це більше нічий, як не веленя...”*

Після богатирів ще жили змії, тіко уже з однією головою. У наших містах, кажуть, жило три таких зміяки: один на острові Хортицькому¹, другий – на Гадючнім порозі², а третій – на острові Перуні, шо нижче [порога] Будила³. Пещери їх і тепер єсть. Ці зміяки похожі на великий гад, тіко шо літали. Крила, кажуть, як у кажана⁴ і покриті лускою⁵. Хвіст довгий, а на кінці мов стрілка з зазубнями.

Їли вони людей і всяку звіряку. Як понаходили сюди запорожці, як почали вони воювать турків та татар, – вони зляку і порозлітались к бісовій матері.

Після зміїв упьять плодились тут полози⁶. Це уже гад недавній, бо і наші покійні батькі бачили. Полоз, кажуть, був гад страшенно довгий, і як обкрутитьця кругом вівці або чоловіка, так і задаве. За людьми він котився колесом, і як хочіш втікти – біжи протів сонця: він не баче.

*Фома Горянець, 73 роки, острів Хортиця, 30 серпня
1886 року, курінь на баштані.
Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

164) Велені (Великаны)

Бог його зна, чи до потопа, чи до Христового рожденія жили тут великі люди – велені. Їх маслаки⁷ і тепер находять, тіко дуже глибоко в землі. Діди наші було, розказують, шо як стали находить сюди люди, такі, як оце і ми, грішні, то зараз почали орать і сіять. От раз, кажуть, виїхав чоловік с погоничами, запряг вісім пар волів в плуг і оре собі. Коли де взявся з-за Дніпра велень, забрав всіх з волами, з плугом в жменю⁸, ступнув там стіко раз і опинився верст за сто біля своєї матері. Приніс і показує:

– Дивись, мамо, яка мала муравка, а як землю портить.

Мати подивилась і каже:

---

* К величайшему сожалению, эта находка давних лет погибла бесследно.

¹ О-в Хортица на Днепре.

² Последний порог, иначе – Вильный.

³ Так же днепровский порог, ниже Волнига. Живописнейший из небольших островов Днепра Перун у левого берега против южного конца Таволжного о-ва и дер. Августиновки.

⁴ Летучая мышь.

⁵ Чешуя.

⁶ Разновидность удава.

⁷ Кости.

⁸ В горсть.

– Одниси, синку, де взяв, нехай портить: з неї колись люди будуть. Вернувся той велень і пустив людей на реллю¹, де взяв.

*Макар Євдокимович Пазюк, 80 років, с. Біленьке
Катеринославського повіту, 12 липня 1887 року.
Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

165) Два каменя „Багатирі”

Росказують старі люди, що колись, дуже в давню старину, зійшлося два багатирі: один став по той (левый) бік Дніпра, а другий по цей (правый): зійшлися та й кричать один другому через Дніпро. Цей каже:

– Уступи міні місто, я посилюсь з своїм народом.

А той каже:

– Ні, я заселю цей край; геть ти відціля!

Тоді багатирь з правого берега й каже:

– Коли так, то давай лучче поміряйся силами: хто кого пересиле, того й земля буде.

– Давай, – каже багатирь з лівої сторони.

Взяли вони, поотколупували з скель каміння однакової ваги, поставали на горі, понад Дніпром – той з того боку, а цей з цього, – і давай шпурлять. З лівого боку як кинув багатирь камінь, то він і впав біля цього берега, в воді, недалеко від Стрільчої скелі; тоді з правого боку багатирь як шпурнув свій камінь, – він так і опинився на тім боці, на сухому березі. Тоді багатирь з лівого боку й гука:

– Ну, коли так, так я піду дальше, а ти заселяй землю.

І пішов багатирь дальше, а цей поселив народ свій і по цім, і по тім боці. На тім каміні, що з лівого боку, і досі zostався слід якраз в тім місці, де багатирь брався руками: так руки й знать, і пальці, і долоні.

Камни “Багатирі”, две огромные гранитные глыбы, лежат ниже скалы “Стрільчей”, один под правым берегом в воде, а другой на левом берегу, на суше. Камни у лоцманов носят название багатирей – “правого” и “левого”.

166) Багатирі

Колись, в давню старовину, зійшлися два богатири: один с правого, другий з лівого боку, і давай кричать через Дніпро. С правого боку каже:

– Уступи мені місто, – я поселю своїх людей.

А той одвіча:

– Ні – геть ти відсіль: я заселю цей край...

Тоді багатирь с правого боку і каже:

– Давай поміряємся силою!

---

¹ Взборожденная пахать.

– Давай!

Поотколуповали вони каміння од скель однакової ваги і давай шпурлять... Багатирь з лівого боку як кинув, – камінь так і опинився біля цього (правого) берега. Як шпурнув же багатирь с правого боку, так і вгруз той камінь на тім боці, на сухому.

– Ну, коли так, – каже багатир з лівого боку, – я піду дальше.

І пішов. На тім камені, шо з лівого боку, zostались сліди, де багатирь брався руками: видно і пальці, і долоні.

*Волох Тимофій Каверма, с. Волоське
Катеринославського повіту, травень 1875 року.*

Камни Богатыри – это две гранитные скалы ниже порога Лохана, из которых одна среди реки, несколько ближе к правому берегу, другая на суше левого берега. На языке лоцманов скалы носят название Богатырей “правого” и “левого”.

Такое же название Богатырей носят два камня на пороге Волниге, которым жители приписывают совершенно сходную легенду.

Я.Н.

167) Песиголовці-людожери

Старі люди розказують, шо колись-то було таке времня, шо не було смерті. Тоді замісто смерті жили, кажуть, песиголовці з одним оком. Було песиголовці піймають чоловіка, та закинуть його в яму, та й годують його конфетами та пряниками, поки стане гладкий як свиня. Тоді полізуть у яму, полапають його за боки: чи багато поросло сала! Як до маслака долапають, то значить худий, а як не долапають, то тоді візьмуть чикнуть ножем пальця: як біжить маска, то ще пригодовують, а як ні, то то значить уже годиться на заріз і ріжуть. Звісно, песиголовці: візьмуть та й здіять чоловіка.

Стали тоді люди Бога просить, щоб послав на їх лучче смерть. Бог змиловився і послав страшну смерть з косою. Заходилась тоді смерть біля песиголовців і давай їх перебірає, чисто їх позводила з світу. Тепер, кажуть старі люди, і досі єсть десь та земля, де жили песиголовці, та вже песиголовців осталося мало: поперевадились.

*Записано Я. Новицьким від Герасима Хвоста,
с. Ольгінське Маріупольського повіту Катеринославської губернії.*

168) Песиголовці (А)

Йшла одна дівка в Київ Богу молиться. От прийшлося їй іти через дуже густий та темний байрак. Іде та й іде. Коли дивиться, – їдуть два чоловіка верхами. Підїхали ближче, дівка глянула, – аж то не люди, а

песиголовці, бо в їх було по одному окові якраз посеред лоба, вище носа. Вона й злякалась. Песиголовці й питають:

– Кудя йдеш?

– Йду, – каже, – Богу молитися!

– Наймись, – кажуть, – лучче до нас служить.

Дівка не хотіла, так вони взяли її силою і повели в ліс, до землянки. Ведуть поїд землею та й ведуть. Коли там скрізь кров на долівці та маслаки, а посеред землянки лев на цепу так і клаца зубами.

Привели дівку в кімнату, – коли в однім вуглі пороблені кучки з кілків, а люди так і товпляться та заглядають скрізь кілки. В другім вуглі піч, біля печі сидить старий дід, песиголовець, та все гріє окропи. Біля кучок з людьми скрізь валяються бумажки з канфетів та лушпиння з орїхів, бо песиголовці конфетами та орїхами загодовували людей на сало. От ті два песиголовця оставили дівку дідові, а самі упьять поїхали. Як виїжжали, та й приказували дідові, шоб дівку залив окропом, а вона й чула.

Поставив дід дівці голодцю, і давай вона його оплітать. Виїла до дна, коли глянє, – аж на дні лежить рука з чоловіка; вона й ложку покинула. Бачє вона, шо киплять окропи, та й каже дідові:

– Давайє я вийму казани з печи, бо ви старі і, може, нездужаєте. Довго дід не давав виймать, а далі й каже:

– Виймай.

Дівка вийняла один казан – та як лине на діда, а далі мерщі й другий, – так він тут і скипівсь. Тоді ті люди, шо сиділи мовчки в кучах, пораділи й кажуть:

– Ну, випускай же й нас з неволі, та будемо втікати.

Повипускала дівка людей, і стали вони виходить із землянки. Лев було кинувсь на їх, так вони кинули йому по шматку мнєса; він за мнєсо, – а люди і вийшли. Давай тоді тікать. На дорозі попався їм пеньок. Жінки та дівки взяли поскидали з себе хто спідницю, хто керсет, хто разок намиста, хто платок, і одягли його мов дівку, а сами хода відтіля. Вибігли з лісу і подались в Київ, на богомілля.

От песиголовці наловили людей та й ідуть. Дивляться, – аж стоїть наряжена дівка; вони до неї – коли воно пеньок. Песиголовці тоді позаберали одєжу, погнали людей до землянки і кажуть:

– Треба ще раз вернуться та пошукать, чи нема кого в лісі, шо одєжу заоставило, бо тут хтось був. Приїхали, вийшли в землянку, – аж лежить дід обшпариний кипьятком і людей нема нікогісінько. Вони тоді в погоню. Шукали, шукали і не найшли нікого.

“Вірте, не вірте, а цьому була правда”, – добавила от себя рассказчица.

*Записано Я. Новицьким від Єфимії Боченкової,
село Нескучне Маріупольського повіту Катеринославської губернії*

169) [Жахливий змії]*

Исчезновение острова Дубового на Днепре. Оскудение рыб, зверей и птиц после падения Сечи. Змії. Плач невидимого чудовища.

Покойний Матвій Шут, мій дядько, – був кухарем у запорожських рибалок; вони рибальчили на острові Дубовім, що був тут таки біля Хортиці, та змило водою. Довгий був цей остров: от Вознесенки та аж до Стівпів¹ верств 3 довжиною. На йому росли дуби, груші, і якісь кріпості стояли; був колись і шинок на йому. Після сорок п'ятого году все пішло в Харсон...

Поки козаки жили тут, багато було риби, звіря, птиці і лісу по Дніпру, а на степах такий був комиш, що виїдеш верхи, і не видно. А гаду того!... Були жовтобрюхи, полози, а в печері, що в Вищій Голові острова Хортиці, кажуть, жив Змії. Він нікого не займав і козаки його не боялись. Було, кажуть, вночі змії як засяє, як засяє – так і освіте Дніпро. Він, кажуть, не щоночі і показувався, а так в місяць або неділі в три раз і все біля печери, що і тепер звемо Змієвою².

Як подались відціль запорожці під турка, пішла за ними риба і птиця, звалував і звірь всякий... Після того, кажуть, як зійшли запорожці, тут, по скелях, щось ходило і тужило... Було вночі як заголосе, так аж тіло холодне... А потім с Кічкаського боку³ як почне кидать каміння на Хортицю, як почне, то так те каміння і прикіпа на Чорній⁴ скелі... Сумно і страшно було тоді... Після запорожців остались одні пугачі: по скелях вони і тепер сумують щоночі⁵.

*Дід Йосип Шут, баштан на о. Хортиці, 16 серпня 1887 р.
Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

170) Полоз

Міні на своєму віку не приходилось бачить полоза, а чув от свого діда. Це, розказував покійний дід, великий гад був! Як було дожене чоловіка, обкрутиться і задаве. Полози жили по степах, по лугах⁶, а найбільш по скелях.

Раз їхали запорожці Дніпром і пристали до берега в Великому Лузі.

---

* Заголовок поданий Я.П. Новицьким при передруку.

¹ Три огромных скалы среди Днепра, против северной части острова Хортица.

² Пещера в Верхней голове – северной части Хортицы.

³ Правого берега Днепра.

⁴ На о. Хортице, ниже Змиевой пещеры.

⁵ В 1880-х годах действительно можно было иногда видеть, а по ночам и слышать пугача (филина), а теперь он представляет зоологическую редкость Я.Н. (подано в передруку).

⁶ На малоруск. языке “луг” часто употребляется в смысле “лес”.

Між ними був і мій покойний дід. От старі козаки понакладали люльки та й курять, а молодик¹ пішов на охоту. Далі один старий обдивився кругом і каже:

– Стой, братці, – ми молодикові і не сказали, що тут полози: вони задують його...

Пішли вони, – коли так: стоїть він обперся на рушницю, а полоз обкрутився кругом його і рушниці... Як став уже полоз давить, козак дінжал² витяг і засадив в голову. Полоз так і застив³ на йому. Побачив козак своїх і кричить:

– Ой, братці, рятуйте!

Розмotalи вони, глянули, – аж він подавлений і рушниця погнута... В тім урочищі, кажуть, жило чотирі полоза: два старіх і два молодих.

Оксентій Орел, 65 років,

Кушугумівка Олександрівського повіту, 28 грудня 1887 року.

Из рукописного сборника Я.П.Новицкого.

171) [Змії на острові Хортиця]

В народной памяти много местных преданий, много легенд отмечено об острове Хортице и его урочищах, о Змиевой пещере.

По сказанию деда Фоки Горянца, после Христова рождения в пещере этой жил трехголовый Царь-Змей, совершавший налеты на чужие страны и вступавший в битву с богатырями-велинами (великанами). По сказанию деда Степана Штепы, здесь, как и по всем Поднепровье, жили великаны, жили богатыри, жили наконец трехголовые змеи... Брошенные у берегов и среди Днепра скалы – это дела богатырской потехи; сохранившиеся в скалах пещеры – это логовища чудовищных змеев...

По рассказам 84-летнего рыбака Осипа Шутя, скалатавшего остаток лет на Хортице, остров этот знают старые люди всюду. В молодые годы бывал он в Донщине, за Кубанью, в Черномории, на рыбных косах Азовского моря, и куда его не бросала судьба, везде находил старых земляков, везде спрашивали его, что случилось с Хортицей, с порогами Днепра; живут ли там потомки запорожцев... В Черномории седой старик спросил его: „Живет ли и поныне на Хортице змий с тремя головами?” И когда он ответил „нет”, старик, покачав головой, заметил: „Правду кажеш, козаче: помандрував він слідком за запорожцями в Туреччину, звалував за ними і звір всякий”...

Дед Осип, передавая рассказы о змеях-богатырях, поясняет, что во всем Запорожье жило три змия, из них один на острове Хортица, другой

---

¹ Молодой, новичек.

² Кинджал.

³ Захолонул.

на острове Пурисовем, ниже порога Гадючого, где есть пещера, а третий, самый чудовищный и лютый Царь-Змий, – змий над змиямы, – на острове Перун. Последний, говорят, имел два логовища: на Перуне и Стрельчьей скале, что близ порога Лохана. Все эти три змия, летая по ночам, искрами крыльев освещали пороги и ночной путь запорожцев...

Змии жили как богатыри и вступали в битву только с богатырями. Они охотились на людей, одних только запорожцев не трогали, так как и между ними были богатыри и характерники...”

„В скалистых местах Днепра, – передает далее дед Осип, – водились полозы – это самый большой гад. Сам он полоза не видел, но много слышал от дядька своего запорожца Матвия и др. стариков в детстве. Говорят, гад был опасный: будучи голоден, он сползал на дерево и, прикрываясь листвой, бросался оттуда на всякого зверя, какой вздумал бы подойти близко; питался всякой мелкой тварью, но задушить мог и человека и лошадь. Полоз и за людьми гонялся: совется колесом и котится вдогонку. Чтобы уйти от погони, надо бежать против солнца: оно заслепляло ему глаза...”

Водилось здесь множество всяких ядовитых змей и тарантулов, так, что босой ногой, бывало, и не показываешься; теперь остались одни желтобрюхи да гадюки, но и тех мало. Желтобрюхи – гад смиренный, – совсем не кусается”...

„В былую старину, – рассказывает далее Осип, – когда берег Днепра и балки были покрыты лесом, а степи не касался плуг, здесь водилось много диких коней, сайгаков, коз, кабанов, бобров, видних (выдра), сурков, хомяков, зайцев, волков, чекалок (шакалы), лисиц; многое множество также водилось лебедей, журавлей, диких гусей, уток, огарей, бакланов, дроф, тетервей, куропаток, стрепетов и всякой другой птицы, всякого зверя, каким и счету не сведешь... Все это перевелось, ушло куда-то или истреблено. Одних сусликов, говорят, здесь вовсе не было: они появились в 1830-40-х годах с востока в большом количестве, когда стали сеять хлеб. Это было уже за моей памяти, – заключает Осип, – когда они во множестве переплывали Днепр”.

172) [Полоз у Богатиревій балці]

– Тут жив богатирь, тіко не докажу, чи наш він був, чи турецькій... Після того, як богатиря не стало, жили запорожці, а після їх уже – полоз.

– Что же это такое, диду, за полоз был?

– А ви й не знаєте? Такий зачортований гад.

– Как это – „зачортованный”?

– А такий великий! На гадину гріх казати здорова, от у нас і кажуть „зачортована”.

– А вы видели хоть раз полоза?

– Бачів, цур йому¹ ... Як згадаєшь, та і теперь страшно.

– А расскажите, диду.

– Був я хлопцем. Ну, звісно, – яка забавка малому? Дереш було гав, сорок, шулік². От зібралась раз дітей ціла юрба, побрали кійки і гайда до Багатиревої. Прийшли, пороздягались, порозбувались та й давай лазить по дубах. От понадирали повні пазухи яєць та й згукуємось. Зійшлись докупи, похвалились хто стіко надрав і нум додому. Стали добігать до одежі, – коли це воно як підніме голову, як поверне хвостом!... Гульк, – аж полоз... Ми вкрик; та стіко мочі додому. Біжемо, падаємо... Яйця побили, сорочки, штани хлющать, по ногам юшка, шкаралущі... Насилу добігли до села. Досталось нам от батьків... Одежу нам принесли уже третього дні, чі що.

– А как велик был этот полоз?

– Довжінею далеко більше оглоблі, а товщінею як добра кроква. Голова велика, страшна; ротом так, стерво, і воде на людей.

– А проворно двигался полоз?

– Він лізе, кажуть, швидко, як жовтобрюх. Воно не в тім сила, шо швидко лазе, а в тім, шо котиться колесом. Тоді не доводь Господи нікому хрещеному: і конем не втечеш. Від його треба тікати протів сонця – він тоді не баче.

– А бывали случаи, чтобы полоз излавливал кого-нибудь?

– А чом же! Пійма, задаве – та й амініь... Того ж його і боялись люди...

– А чем питался он?

– А так, шо потрапе, те й лопа: пійма ящирку, тхора, зайця – не випусте; пійма ягня – і його ззість.

– Скажите, диду, есть и теперь где полозы?

– У нас Бог милує – перевились, а он на тім боці, у канцирських німців³, там, чутка ходе, і тепер є.

173) [Птахи в народних повір'ях]

Лебеди – ранний весенний перелет лебедей знаменует неурожайное лето. Догадливый хозяин старается сохранить запасы хлеба.

Баклан – когда бакланы остаются зимовать – это предвещает теплую зиму. Плавают они в незамерзающих ополонях Днепра, в особенности в порожистой части. В летнюю пору постоянной спутницей баклана

---

¹ Ругательное слово, в смысле чорт с ним.

² Коршун.

³ В 1882 г. в окрестностях к. „Канцерки” (кол. Розенталь, смежная с Высшею Хортицею, Екат. у.) и Хортицы действительно носился слух о появлении полоза в скалистой приднепровской степи.

являється цапля. Он хорошо ныряет, ловит рыбу, выносит на поверхность и в этот момент цапля с проворством отнимает и проглатывает.

Утки, крыжни, черята, норци, остающиеся у нас, служат также предвестниками теплой зимы.

Дрофы – такое же замечание относится и к зимующим дрофам.

Орлы, прилетающие к Сретению (2 февраля), тоже предвещают раннюю и теплую весну. По наблюдению старожилов, орлы мостят гнезда в скалах и выводят птенцов до открытия муравейников. „Муравка заїдає орлят”.

Сыч – предвестник семейного несчастья. Когда закричит на хате больного три раза „кукував!” – смерть неминуема.

Аист

Ни братья яиц, ни убивать аиста не следует – аисты могут поджечь хату. Почитают счастливым того, на чьей усадьбе поселится аист.

174) Брати на місяці (Каїн та Авель)

(А)

Старший брат Кавель мав велику злобу на Вавеля і задумав убить. Вавель все тікав. Раз Вавель сховався в копицю, а Кавель і підглядив. Пішов він брать сїна і заколов вилами Вавеля. Заколов і хотїв сховать, а Бог і сказав:

– Ні, тепер не сховаєш, а будеш держать на вилах до кінця віку.

І поставив його на місяці, щоб бачили люди.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років., с. Крестовка
Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.*

175) Брати на місяці (Каїн та Авель)

(Б)

Великдень – таке велике свято, що не тільки чоловік, а й скотина не повинна їсти, поки не посвятьть пасок. Один чоловік не подививсь на це і пішов до світа давать волам сїна, а під сїном спав його брат. Став вилами набирать сїно і заколов брата. Щоб люди каялись за такий гріх, Бог і поставив цїх братів на місяці.

*Козак Денис Срібний, 58 років. Захожий із м. Голтви Кобелякського
повіту Полтавської губернії, 1905 рік.
(Повідомив В.Н. Калиниченко).*

176) Брати на місяці (Каїн та Авель)

(В)

В неділю гріх вилами давав скотові. У батька, кажуть, було два сина. Раз у неділю раненько проснувся старший син, взяв вила і побіг скотові давати. Побіг, та на свій гріх... Сіно було в копиці, а там спав менший брат. Розігнався він вилами і заколов брата... Заколов ото і як підняв вгору, так і застив... Шоб всім було видко, Бог взяв і поставив тіх братів на місяці.

Іван Терещенко, 43 роки, с. Краснокутівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії, 3 червня 1905 року.

177) Брати на місяці (Каїн та Авель)

(Г)

У батька було два сина. Він не велів їм ніколи робить в праздники, бо гріх, а вони не слухали. Раз в неділю поїхали вони в степ за снопами. От менший зліз на віз, а старший став подавати снопи. Наклали віз горою і заходились вершити. Старший підняв сніп, а менший став брать, – та упав на вила і заколовся. Бог обох братів так і поставив на місяці.

Дід Юхим Пишник, 63 роки, с. Конські-Роздори Олександрівського повіту Катеринославської губернії, 26 липня 1905 року.

178) Моїсей. Виведення євреїв і циган із Єгипту (Звідкіля взяли пісні)

Пісні – це з Синього моря. Люди не доробили панщини, а Мусій і давай виводить їх з Єгипки. Перви пішли жиди та цигани, а за ними другі якісь люди. Передні вийшли, а задніх море залило. Вони, як і ми, живуть в Синьому морі, складають пісні, списують на камені і кидають нам на берег. Наші люди пісень скласти не тямлять, а окрім морських людей складували ще запорожці про свої вжитки, та і ті вимерли. Їх пісні найкращі! З нашої слободи один чоловік служив матросом в Марнополі. То оце, каже, пьють горілку бурлаки, а на камень дивляться, пьють і дивляться, а потім давай співать бурлацьких...

Дід Гаврило Карпович Карпенко (Рогаченко), с. Аули Катеринославської губернії, 2 липня 1889 року.

179) Христос, проданий Іудою

Як продав Юда Христа, Він взяв і сховався у ясла. Воли їли сіно, та рогами і прикрили Христа. Жиди почали шукать і не нашли. Господь

за те благословив волів, і їх можна їсти. Потім сховався Христос у ясла, де стояли коні. Коні поїли сіно, і Христа стало видно. Господь прокляв коней. Сховався Христос в соломі, а кури греблись та й вигребли... Жиди взяли Христа на муку. Прокляв Господь курячі ноги, і ми їх не їмо, а жиди лопають, аж обсмоктують.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років., с. Крестовка
Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.*

180) Чому євреї не їдять свинини (оповідання)

Як шукали жиди Христа, Він сховався в ясла с сіном. Коні зверху виїли сіно, а Він сховався глибше. Того м'яса коней не їдять. Кури стали гребти сіно і вигребли. Жиди уловили Христа і почали мучити. Христос сховався в соломі. Свіні почали рить та й зарили Христа глибше. Тим тепер жиди падкі на курятину, а свиней не їдять.

Нам, хрещеним, Бог благословив свинину, оттого ми і святемо сало с паскою.

*Баба Марчиха,
с. Ольгінське Маріупольського повіту, 23 жовтня 1876 року.
Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

181) Іуда і Пилат

Юда був жидівський митар. Пожаднівся він на гроші, продав Христа за 30 сребренників. Раз Христос вечеряв в лісу з апостолами, а між ними затисався і Юда. Прийшли жидівські розбойники і не знали, хто між ними Христос. Юда поцілував Христа, і ті взяли Його на муку. Взяв Юда ті сребренники і пішов купувати товару. Оце до якого жиди не прийде, то той і прогана з лавки:

– Геть, – каже, – розбойник: у тебе гроші в крові!

Стіко не носився Юда з грішми, – ніхто не бере; взяв він та й повисився на осіці.

Пилат був царь. Жиди привели до його Христа, а він і не схотів судити.

– Пустіть, – каже, – це чоловік невинний!

Жиди розлютовались, кинули Пилата в огонь, а Христа расп'яли...

*Дід Яків Ралка, 81 рік, с. Бурлацьке Олександрівського повіту
Катеринославської губернії,
7 квітня 1905 року.*

182) Чому горобці зимують у нас (оповідання)

Як роспинали Христа, горобці кричали: „Жив! жив! жив!” Жиди почали ще гірш мучити. За те Господь прокляв їх і не дозволив їм літати

в теплі сторони. Восені, як бувають жидівські кучкі, то і вони кучками літають. Зімою їх багато погіба: мерзнуть.

*Баба Марчиха, с. Ольгінське Маріупольського повіту,
23 жовтня 1876 року. Із рукописного збірника Я.П. Новицького.*

Про злих духів

(А)

183) Походження чортів

На небі був чорт, та й той упав на землю. Упав, роздивився, – нема нікого. Він до Бога:

– Дай мені, – каже, – Господи, військо.

Бог і каже:

– Вмочи в воду руку, тріпни – і буде тобі військо.

Той послухав, і чорти так і посипались.

Тепер дітям не велять тріпати мокрими руками, щоб не распложувать чортів, бо їх і так до бісової матері.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років, с. Крестовка
Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.*

(Б)

184) Задуми диявола

Як прогнав Бог диявола з неба, став він прохать, щоб дозволив верховодить людьми. Бог не позволив. Почав диявол огризатись:

– Я слухать не буду!

– А я буду побивать грімом.

– Я під камень сховаюсь.

– Я і там найду.

– Я під чоловіка: ти пожалієш чоловіка і мене не убьєш.

– Чоловіка убью і пустю в рай, а ти згинеш.

От грози бувають пожари: то диявол сховається в хату, а Бог убьє його і спале. Буває, шо грім чоловіка убьє. Це значить, чоловік не успів перехреститься, а диявол і сховався під його.

Як грім загремить, треба зараз хреститься...

*Дід Григорій Омельченко, 80 років, захожий городовик
(полтавець), с. Крестовка Маріупольського повіту
Катеринославської губернії, 16 травня 1905 року.*

(В)

185) Чорт у вигляді вихора

Як схопиться вихор, треба хреститься: то летить чорт. Раз ішов чоловік степом, а перед ним схопився вихор. Чоловік і кинув в його ніж. Вихор

розійшовся. Прийшов чоловік додому, слуха, – шось на печі стогне. Глянув, – коли там сидить чортяка, а в ребрах ніж.

– Ну, – каже, – чортом менше стало!

Перехрестився, а чорт в димар – і був такий...

Як побачиш вихор, – хрестись або кидай ніж, сокіру, вила – так годиться.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років, с. Крестовка,
Маріупольського повіту, 8 липня 1905 року.*

(Г)

186) Бог, Христос і диявол

До Христового рожденія у Бога з дияволом була росписка: поки чоловік жив, – він божий, а як помре, – дияволів. Бог положив ту росписку в скриню і кинув її в Ордань-річку. Народився Христос. Прийшло время хреститься. Він пішов до Ордані і прийняв хрещення. Став виходить з води, – Ордань загорілась, згоріла і скриня з роспискою. Пішов Христос в ад за душами, а диявол і не пуска:

– У мене, – каже, – росписка єсть...

– Ну, покажи! – каже Христос.

Лукавий пірнув раз, – не найшов, пірнув вдруге – не найшов, пірнув втретє, – а Господь і заморозив Ордань на три аршина. Товкся той лукавий, товкся і пробив лід рогами... Вискочів з води, – а Ордань уп'ять замерзла... Надворі мороз, вітер, аж дух забива. Лукавий змерз, хотів у воду, – так лід товстий. Він і остався мерзнуть. Христос пита:

– А шо, достав росписку?

– Нема.

Взяв і повипускав душі с пекла.

От Водохреща до шести неділь баби не ходять прать сорочок, бо гріх: як баба ляпне сорочкою, то чорт і вскоче в ополонку. Хай лучше чорт мерзне: менше людям шкоди.

*Дід Василь Ващенко, 52 років, село
Крестовка Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.*

187) Чорти і табачники

Умерла в чорта мати. Він положив її і позганяв всіх чортів плакати. Зібрались курії з трубками і нюхарі з ріжками. От курії сіли в один ряд, біля чортової матері, а нюхарі в другий. Курій що потягне з люльки, то й плюне чортової матері міжи очі, та всю її і обплювали. Нюхарі сидять собі смирененько, та котрий потягне з ріжка табаки, то сльози котяться, ніби плаче. Дивився, дивився чортяка та й каже:

– Добре оце діло нюхать табаку: і себе повеселиш, і по другому

заплачеш.

Дознались люди, що чортяка похвалив нюхарів, та й давай і собі товкти табаку та потягують із рїжка, як ті чорти, що за чортячою матерію плакали.

*Записано Я. Новицьким зі слів Максима Євсєєвича Лисенка,
м. Олександрівськ Катеринославської губернії.*

188) Пустельник

Колись-то в запорожських пущах жив пустельник. Довго він там жив і стало йому скушно: не їсть, не п'є, не молиться... Прикинувся лукавий чоловіком, приходе:

– Чого, пустельнику, журился?

– Того, – каже, – шо один в пущах: скушно!

– На тобі каламарчик з порошком: понюхаєш, – буде наче вдвох.

Пішов нечистий. Пустельник смикнув носом раз, вдруге, втретє – чхнув, і стало йому весело... На другий день уп'ять іде нечистий:

– А шо, – каже, – як?

– Весело, – каже, – наче вдвох!

– На ж тобі зілля і трубку: покуриш – буде наче втрєох.

Пішов. Покурив пустельник і повеселішав ще дужче. Приходе нечистий на третій день.

– А шо, – каже, – як?

– Весело, – каже, – наче втрєох.

– На ж тобі каламарь с каплями: як вип'єш – буде наче вдесятьох.

Пішов. Випив пустельник, і стало йому наче вдесятьох: – як заспіва, як загра, як підніме поли... – пішов гопака навприсядки...

Лукавий приносив тютюн і горілку, бо це його вигадка.

*Записано Я. Новицьким зі слів Оксентія Орла, с. Кушугумівка
Олександрівського повіту Катеринославської губернії.
28 грудня 1887 року.*

189) Чорти і водосвяття

(А)

Як святять воду на Водосвяття (Крещение), то чорт вискоче з води, сяде на березі та й плаче. Плаче він сидя і не йде в воду до тїй пори, поки хто почне в річці прать ганчірки. Як тіко яка баба ляпне ганчіркою по льоду, так він і вскоче. Баби тоді й кажуть:

– Як би нам обійтись, шоб довго не йти на річку прать ганчірок: хай би чортяка гірше змерз.

*Записано Я. Новицьким в Маріупольському повіті
Катеринославської губернії.*

190) [Чорти і водосвяття]

(Б)

Як святять воду весною, то чорт вискоче та й плаче, сидя на березі, де була багато народу, й вижида времня, поки хто скупається. Хто стрибне в воду або ввійде тіко по грішне тіло, то чортяка тоді зрадіє, заригочиться й собі плиг в воду.

*Записано Я. Новицьким в с. Вознесенка
Олександрівського повіту Катеринославської губернії.*

191) Душа в народному уявленні

(А)

Душа виходе с тіла невидимим голубом. Живе вона в хаті шість неділь, а послі ведуть її янголи на небо цілий год, поки проведуть через усі дванадцять метарств. Далі ведуть уже її куди Господь призведе за її діла на цім світі, – чи в рай, чи в пекло.

*Баба Катерина Козлиха, 74 роки, с. Кушугумівка Олександрівського
повіту Катеринославської губернії,
28 липня 1894 року.*

192) [Душа в народному уявленні]

(Б)

Душа людини похожа на бжолу. Вона не виходе с хати до сорока днів і живе паром з гарячого хліба або з окропу. Як милостину хочеш подать, то давай гарячим хлібом: піде за душу. Так і панахида: неси в церкву гарячий книш або паляницю, а холодного, а найпаче купованного, не неси, бо піде марно.

*Баба Катерина Семенівна Чумаченко, 75 років, с. Маркусове
Олександрівського повіту Катеринославської губернії,
4 липня 1904 року.*

193) [Душа в народному уявленні]

(В)

Душа, – мов муха велика, тіко не так гуде. Душу можно побачить тоді, як кінчається шоста неділя. Мене навчили люди і я своїми очіма бачила душу покойної дочки Параски. На кінці шостої неділі, звечора, поставила на покуті канун, засвітила лампадку і сіла на всю ніч доглядать душі. Сидю собі та й сидю.

Тіко шо заспівали перві півні, аж ось вилетіла с-під ікони муха і давай по хаті густі. Літала, літала, – та до того кануну, і давай смоктать... Насмокталась, загула – і опясть за ікону.

Перегодя трохи опясть загула по хаті і опясть до того кануну вдруге, втретє... Як стало на світ благословиться, загула та муха так голосно та

жалібно, що я аж заридала... Загула, – та в двері, і с того часу я уже тієї душечки більше не бачила і не чула.

*Баба Марія Фоминишна Білоконка, 68 років,
м. Олександрівськ, 14 листопада 1904 року.*

194) [Душа в народному уявленні] (Г)

Як розстається душа с тілом, то її попережаються ухватить лукаві... Тоді підступають три янголи і геть проганяють лукавих. Тоді беруть тую душу і скрізь водять та показують, яке вона добро зробила. Як давала милостину, – ведуть у горницю, де накриті білою скатерттю столи, і там сидять всі убогі, а перед ними всяка харч. Потім лукавий показує їй всі гріхи і всіх людей, перед ким вона провинилась. Душа тоді баче все, що робила змалку і до смерти... Потім через шість неділь підхватять ту душу янголи на крила і несуть на восток: там їм треба пролетіть всі, стіко єсть, метарства.

Душа чоловіка похожа на голуба, тіко її не видно; на голуба похожі і янголи: вони білі і невидимі. Голубів гріх їсти, – це душі померших людей...

*Катерина Навроцька, 45 років,
м. Олександрівськ, 14 листопада 1904 року.*

195) Мандри душі по митарствам і відплата за гріхи в загробному житті

Великий гріх за душогубство, злодійство, за блуд, а найпаче за блуд брата з сестрою, батька з дочкою або кума с кумою. Великий гріх і тому, хто зневажає неньку. Як помре чоловік, то душа 40 днів остається на землі і 40 днів скитається, поки пройде 20 митарств. Тіко не всяка душа дійде до Бога на 20-те митарство! Грішну душу провожають два ангола, а третій діявол. Той ангол, що жив на землі, веде душу с правого боку і несе книжки про добрі діла; той, котрого Бог послав з неба за душею, – веде з лівого боку, а сатана ззаду несе 20 книжок, де списані гріхи. На однім митарстві питають про душогубство; на другім про блуд; на третім – за гріх протів батька, неньки; на четвертім – про злодійство, а далі про всякі інчі гріхи. На кожнім митарстві діявол вичитує, чим душа грішна, а анголи про добрі діла. Душі душогубів, блудників, злодіїв і за гріх протів матері рідко випускають с кигтів лукаві. Будуть там душі сидіть до Страшного Суда або поки хто з родичів не одмоле гріхів.

Тепер, кажуть, у пеклі тіко один Іуда остався, а остальні душі, які були, Христос повипускав на волю тоді, як Сам воскрес із мертвих. Сидить, кажуть, окаянный Іуда у пеклі, на дверях, і все трусе тією калиткою з грішми, шо продал Христа.

Тяжко буде грішнім на Страшнім Суді! Хто коней крав, – стоятиме перед ним цілий табун. Буде він водить їх та вертатъ хазяїнам, а ті скажуть: „нащо вони тепер нам: багатій сам”. Хто кому мішок борошна не віддав, – буде носить в зубах і просить: „візьми!” – „Нашо воно мені, – одвіте той, шо позичав, – носи, коли треба”.

Душогуби, блудники, великі злодії і ті, котріх прокляла мати, підуть в ад на вічну муку і за ними Іуда зачине двері.

*Баба Варька Грапиха (Кропива), 60 років,
с. Крестовка Маріупольського повіту, 9 листопада 1904 року.*

196) За прокляття дітей немає прощення

(А)

Раз за верстаком сиділа ткаля і впустила човник; впустила та й каже:
– Підніми, синку, човник!

Хлопчику було п'ять год. Не послухав він або не почув матері і поліз на піч граться. Давай його мати клясти...

Вибіг той хлопчик с хати та й нема і нема його додому. Шукала мати день, шукала два, шукала три, – нема! Вона до попа.

– Іди, – каже, – хоть край світа – найдеш.

Ходила вона ходила, – нема. Пішла до манахів.

– Іди, – кажуть, – хоть край світа, – найдеш.

Іде вона та й іде, іде та й іде. Дійшла на край світа; дивиться – високий димарь, а над ним висить хлопчик догори раком. Вона і пита:

– Чия то дитина?

– Була, – кажуть, – у цього хлопця мати-ткаля; вона його прокляла і буде дитина мучиться ні за що, поки не зуздрить матір.

Ударила мати себе в груди і пішла скрізь землю, а хлопчик упав в димарь. Такіх матерів, кажуть, і Господь не приймає...

*Баба Варька Грапиха (Кропива), 60 років,
с. Крестовка Маріупольського повіту, 9 листопада 1904 року.*

197) [За прокляття дітей немає прощення]

(Б)

У однії ткачихи був невеличкий хлопчик. Заставила вона його сукать цівки, а він і не схотів. Вона давай клясти... Потім випустила човник і сказала: „подай”! Не схотів він і подать. Кляла вона його, кляла, а потім і сказала:

– Шоб тебе чорти взяли!

Хлопець вискочив с хати, вихор схопився і поніс... Летить той хлопець і кричить:

– Ой пропав же я, пропав: прокляла ненька!

Проклятих дітей багато на світі єсть: вони несчастлині. Кажуть стари

люди, що вони являються уночі. Хто догадається, – накине на дитину хрестик, – диявол і отступе. Хто не догадається, – дитина затужить і йде до лукавого.

Матерям, що проклинають дітей, прощення от Бога нема.

*Баба Орина Іщенко, 50 років, с. Крестовка
Маріупольського повіт,
16 травня 1905 року.*

198) До крещення слід охороняти дитину від викрадення дияволом

У одній жінки родилась дитина і осталась на ніч нехрещеною. Баба пішла додому, а роділя загасила каганець і заснула. Нечисті і підмінили дитину: своє поклали в колиску, а те взяли. Стала мати годувать те чортиня і ніяк не нагодує: раз поз раз кричить, просе їсти та росте, як з води йде... Баба догадалась і навчає роділю:

– Як вийдуть, – каже, – всі с хати, – вийди і ти, а потім заглянеш в щілину, що воно буде робить.

Та так і зробила. Глянула в щілину, – коли дитина встала с коліски, звисила ноги і давай гойдаться та співають. Мати зашаруділа біля дверей, – а воно опять в колиску і почало плакати. Тоді баба і каже:

– Виріж дванадцять різок-одноліток, винеси дитину на перехрестну дорогу і бий, стіко мочі!

Та винесла і почала бить: б'є, а воно кричить, б'є, а воно кричить... Де взявся вихор, а відтіль нечистий і гука:

– Не бий, перестань, сяка-така... возьми своє, верни мое!

Матері під ноги так і упала її дитина. Чорт підхватив своє і закрутився дальше вихром. С того часу баба уночі не одходить от дитини, поки не уведуть в хрест.

*Баба Орина Іщенко, 50 років, с. Крестовка
Маріупольського повіту,
16 травня 1905 року.*

199) Оповідання замиравшого человека (чому не всі повинні їсти яблука до 6 серпня)

Один чоловік замерав. Як опинився на небі, до його підійшов старий дід і давай показувать, де шо і як. Ідуть вони з дідом, – коли ось така сила дітей, така сила, шо і не зглянеш. Став чоловік придивляться, а потім і пита:

– Чого воно, діду, так, шо інчі дітки граються яблучками і радуються, а інчі без яблук і гірко плачуть?

– Е, – одвітує дід, – котрі дітки радуються, ті щастливі: їхні батьки і матері терпіли їсти яблук до Спаса, поки освятять; ті ж дітки, шо плачуть,

не удостоїлись яблучок, бо їх родителі забули про померших дітей і їли яблука до Спаса.

У кого дітки мерли, не годиться їсти яблук до Спаса: за це великий гріх.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років., с.Крестовка,
Маріупольського повіту, 10 серпня 1905 року.*

200) Не плач по мертвому; мертвець в гостях у дружини

В одній жінки умер чоловік. Як почала жінка плакати, та не багато плакала – три години. От раз в жнива поїхала жінка з сином і невісткою косить хліб. Син косе, а мати з невісткою в'яжуть снопи. Дивиться жінка, – коли щось іде попід нивою і прямо до неї. Вона синові й каже:

– Бач, синові, ото чи не батько йде, – чисто він.

Син і відповідає:

– І видумують Бог зна що; ви вже виплакали за ними очі, то вам так і здається, що батько.

Підходить чоловік ближче і вже біля воза. Глянули, – аж і справді батько. Вони й полякались. Приходить він, поздоровкався і каже:

– Боже допоможи!

– Спасибі!

– Ну, що ж, стара, дождалась мене? Потім плакала, поки зтягла з ями, а тепер прийшов до тебе помогати хліб зібрати.

Взяв косу і давай косить. Як махне, як махне – так весь хліб зразу і викосив, і пов'язав, і в копи поскладав. Тоді й приказує жінці:

– Іди додому та вари вечерять, а ми приїдемо.

Війшла жінка в село і давай бабам розказувати, що її чоловік в гості прийшов. Баби не повірили було, а вона й каже:

– Як буде він їхати з степу з сином, то углядите сами і тоді скажете: чи брихала я вам, чи ні.

Увечері дивляться люди, – коли й справді їде. Вони до його в хату. Почали його питати, як і відкіля взявся. Він і почав розказувати:

– Йшов я, – каже, – дванадцять днів землею та дванадцять білим світом та й дійшов до старої.

А далі почав уговорювати людей, щоб не плакали по мертвяхах, а то за те великий гріх; краще, каже, спомняти Царством Небесним та вічним покоем, то душі буде легше. Багато дечого він там совітував. Вже смеркло. Люди поросходились по домах. Син з невісткою послались спати надворі, а стара з старим zostались в хаті, а синові приказала – гляди, каже, поглядуй у вікно, щоб чого не було. Ліг син, заснув перший сон, прокинув і до вікна. Гляд – мати сидить з батьком за столом, а він, взявшись під щоку, все щось розказує їй та рукою махає. Ліг син і вп'ять

заснув. Прокинувся, подививсь в вікно – сидять батько з матерью і балакають. Ліг він і в третій раз проснувся. Гляд, – коли мати лежить на полу, а батько розирвав їй груди і живіт і давай витягувать кишки. Син тоді до людей і давай сусід скликать. Поки люди зібрались, заспівали півні, а мертвяк де й дівся. Заховали тоді матір і деякі баби заклились не плакати по чоловіках.

*Записано Я. Новицьким від Єфимії Боченкової,
село Нескучне Маріупольського повіту Катеринославської губернії.*

201) Мертвий коханець

З однію дівкою ночував парубок. Дуже вони любилися і уже хотіли браться. От парубок захворав та й умер. Як почала тоді по йому дівка тужити: туже та й туже день і ніч. От раз лягла вона в половнику і хлипа. Коли слуха, – іде шось.

– Чого це ти по міні тужеш?

А вона й пізнала по голосу, шо то був її полюбовник. Зраділа вона та й каже:

– Як міні не тужити, коли дуже жаль.

Він тоді й приказує:

– Піди, – каже, – та позабірай в хаті все своє придане і підемо зо мною.

Вона схопилась, вбігла в хату, забрала все, шо було її в скрині, віддала йому, а він поскладав усе на білу коняку і каже:

– Іди ж за мною.

Повів її на кладбіще. Вліз він у яму, потяг з собою кожух і давай його на шматки рвать. Порвав кожух, вхопив платки і давай і платки шматать на кусочки, а сам аж зубами скригоче. Небагато вже приданого зоставалось йому шматать, а вона злякалась та хода додому. Порвав, пошматав він все, та за нею. Став уже доганять: от-от вхопе, а вона з себе спідницю; порвав він спідницю і уп'ять за нею; вона з себе сорочку та далі; поки пошматав він сорочку, а дівка і опинилась в хаті. Він прибіг, та під вікно й кричить:

– Ну, щастя ж твоє що втекла: знала б ти, як по мертвому плакати! Перестала з тії пори дівка плакати і все минулось.

*Записано Я. Новицьким зі слів дівки Настасії Явдокименкової
20 лютого 1876 року, с. Ольгінське Маріуп. повіту Катер. губернії.*

202) Вовкулаки¹ (А)

Вовкулака не звір, а чоловік, зроблений вовком по злобі. Раз їхала свадьба, а спереду дружка галдовник. Доїхали до водяного млина, і

---

¹ Оборотни.

захотілось дружкові похвастатись. Спинив коней, та як крикне на млин: „Тпру!” – млин той і став. Мирошник теж був галдовник, вийшов та й собі: „Тюуу! тю! тю!” Свадьба та зразу і розбіглась вовками!

Як найдеться чоловік, та одробе, то вернеться людьми, а як ні, – вовками зостануться навіки.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років., с.Крестовка
Маріупольського повіту, 18 липня 1905 року.*

203) [Вовкулаки]

(Б)

Один чоловік розповідав, як він був вовкулакою. Парубком, каже, я любив дівку і не схотів її взяти. Вона пішла протів Великодня до знахуря, а той і обернув мене вовкулакою. Ідуть люди с церкви, несуть паски, а я біжу з села вовком. Люди за мною с ціпками, гоняться, тюкають, кричать: „Вовк! вовк! ловить його, бийте!” – Я все чую, все розбіраю, і паски мені хочеться, та мову одібрало: вовк, та й тіко! Побіг я в ліс і сховався. Ночної доби найшов я вовків, став розбірати їх мову і бігати у шкоду. Так минуло два года. Раз виголодались ми і побігли в слободу. Вскочив я в кошару і давай перекидати овець через тин: кидаю я, а вони підбірають... Збіглись собаки, почали гавкати, вить... Потім де взявся ярчук, та до тих вовків – і порозганяв їх к нечистій матері. Остався я один в кошарі, а собаки гвалтують та виють.

Хазяїн кошари був знахурь. Перед світом вийшов він, глянув на мене і зараз догадався, що я не настоящий вовк, а вовкулака. Вирізав він три бича і заходивсь біля мене... Репіжив же він мене, репіжив, аж поки шкура лопнула. Я тоді вовчу шкуру геть с себе і став, як і тепер єсть, чоловіком. Одягли мене люди, обули і пустили додому. Не багато ж я і йшов додому, – півгоду...

*Дід Григорій Омельченко, 80 років, захожий городовик
(полтавець), с. Крестовка Маріупольського повіту
Катеринославської губернії, 16 серпня 1905 року.*

204) Відьми

(А)

Відьми бувають рожденні і роблені. Од їх велика шкода людям: то коров доять, то портять, то закрутки крутять в хлібові. Хто закрутку скосе, у того буде руки, ноги крутити, або нападе різачка, живіт болітиме. Узнати можна відьму в Великдень: в заутрені вона цілує замки в церкві. Можна ще узнати, як скот виганяєш в череду. Розговівшись паскою, не бери ціпка, а вигонь скот мечиком із терниці, що коноплі труть. Відьма забіжить перед тебе і спита: „Хіба у тебе ціпка нема?” Це буде відьма.

Відьми бояться собак ярчуків¹, а малих щенят душать. Як хочеш вигодувати ярчука, викопай яму, посади собаку і накрий осиковою бороною. Годуй до году: тоді відьма не задушить.

*Трохим Кузьмич Лубенець, 45 років, с.Крестовка
Маріупольського повіту, 16 травня 1905 року.*

205) [Відьми] (Б)

Що відьми єсть на світі – цьому правда. У нас в слободі пішла жінка капусту поливать і поспорилась з бабою Комониною. А жили вони по сусідськи. Поспорились вони, та й нужди мало. У тієї жінки було дві корови і обидві багато давали молока. Прийшли ті корови з череди, і давай жінка доїть їх. Одну здоїла як слід, а друга пручається, б'ється, не підпуска і близько... Встала жінка на другий день, пішла до коров і уп'ять одну здоїла, а друга не далась; так недоїною і випустила ту корову в череду.

Пішла та жінка до баби ворожки і почала їй хвалитися про своє горе. Та й пита:

– А скажи, молодице, нема у тебе злобителів? Не полаялась бува с ким?

– Ні, – каже, – на днях полаялась з бабою Комониною.

Тоді ворожка і навча:

– Як вернуться з череди корови, то прив'яжи ту, що не дається, і надій хоч ложку молока... Тоді розігрій сковороду, як можна дужче, та молоко те і вилий. Що с цього вийде – побачиш...

Жінка так і зробила. Тіко що заскварчало те молоко на сковороді, аж ось і Комониха в хату біжить. Вбігла, стогне, та до печі:

– Ой, лихо, що це ви робите!... Вийміть, та й вийміть скоріше це молоко, бо мене за серце пече...

Жінка вийняла сковороду, а баба посиділа, поки молоко захолинуло, і вийшла с хати. С того часу корова стала доїтсья, як слід...

Баба Комониха померала тричі і дуже важко хворіла. Первий раз умерла, і баби заходились її банить. Вона тоді як схватиться, та за ними... Вдруге умерла і оп'ять порозганяла бабів... Потім лягла на лаві, вкрилась і давай кричать не своїм гласом: „Прийміть сир!..”, „Винесіть молоко!..”, „Геть приберіть з очей сметану!..”. Як умерла втретє, баби ждали, поки захолинула, а тоді вже скоріше до попа і давай ховать, щоб не ожила втретє...

*Олександра Савченко, 20 років,
із села Тарасівки Катеринославського повіту, 28 лютого 1912 року.*

---

¹ Помесь собаки с волком; собака с волчьим зубом; шенок, родившийся единственным, считается ярчуком. В воспитании и охране такого щенка до возраста принимается особая заботливость. Ярчук не боится волков и опасен для ведьм. Таково народное понятие о ярчуке. Я.Н.

206) Відьми на Лисій горі

В одного чоловіка була жінка відьма. Як тіко прийде глупа ніч, він проснеться, – а жінки біля його й нема; оглядиться, а хата на зашипці, і сіни на засуві, а нема її. Він і дума собі: давай вислідю.

Раз прикинувся сонним і діждав до півночі. Жінка встала, засвітила каганець, достала з полиці каламарчик з якимсь-то знадобьям, взяла черепочок, влила туди з каламаря того знадобья, насипала сажі, розмішала, поклала сірки і кукурвасу¹, скинула сорочку з себе, поклала на постелю, накрила рядном, а сама помазала собі віхтиком з черепочка під обома руками та й вилитіла через комін в димарь.

Чоловік схватився, намазав і собі під руками, та й сам вилитів за нею. Летить вона, а він за нею, а він за нею. Пролетіли вже всі села і города, і стали долітати до Києва, якраз до Лисої гори. Дивиться чоловік, – аж там церква, біля церкви кладбище, а на кладбищі відьмів з відмічами що й щоту не складеш, і кожний з свічкою, а свічки так і палають. Оглянулась відьма, – коли за нею й чоловік її летить; вона до його, та й каже:

– Чого се ти летиш? Ти бач, стіко тут відьмів; як побачуть, то вони тобі і дихать не дадуть, так і розірвуть на шматочки.

Потім дала вона йому білого коня, та й каже:

– На-ж тобі цього коня та тікай мерці додому.

Сів він на того коня і зразу опинився дома. Поставив коня біля сіна, а сам пішов у хату і ліг спать.

Вранці встає, – коли і жінка біля його лежить. Він тоді пішов навідаться до коня. Прийшов, – коли на тім місці, де в'язав коня, прив'язана біля сіна мотузкою здорова верба, з котрої здрана кора. Ввійшов у хату і хвалиться жінці, що заміз коняки стоїть дрючок.

– Візьми, – каже жінка, – той дрючок та заховай в повітку, а то відьми побачуть, то буде тобі лихо, а вночі встанеш та викинеш його через поріг, то не буде нічого.

На другу ніч він ліг спать, а в півночі проснувся і пішов в повітку. Тіко шо вишпурнув дрючок за поріг, – а з його як зробиться кінь, як залопотить, як залопотить вулицю, та хто його зна де й дівся.

*Записано Я. Новицьким від Єфимії Бочонкової, село Нескучне
Маріупольського повіту Катеринославської губернії.*

17 лютого 1876 року.

207) Покарані відьми

Кум з кумом збалакались, та й каже один другому:

– Шо воно значить? Піде жінка з дійницю доїть корову, то й не надое як слід: нема молока.

¹ На вопрос: что такое кукурвас? – „Те, що в чернило, мабудь, іде,“ – был ответ.

Кум і відповідає:

– А ти знаєш що зробити?

– А що?

– Засядь, – каже, – відьму.

– Як же її засідать?

– Зроби з однолітньої осики борону, постав її біля корови, де вона ляга, а сам сядь за бороною, з лівого боку, та як почуєш, що вона прийде, стане доїть, то замічай тоді, куда її тень пада. Тоді візьми та й ударь навідлі (от себе) по тині, а сам вхопись руками за неї та й держи, не пускай.

Послухав він кума, зробив з осики борону, сів за нею збоку, досидів до глибокої ночі (полноч) і піймав собаку. Тоді втаскав її в хату і почав бити; б'є, а вона то кішкою, то собакою перевернеться. Що їй робить? Узяв та й одрубав на лапці два пальці. Тоді відьма стала уже так як і слід жінкою і почала проситися:

– Пусти, – каже, – поки й вік не буду доїть твоєї корови.

Пустив він, а жінка й пішла додому. Пішов той чоловік до кума, – коли його нема дома, а кума сидить сама, і рука в неї ганчіркою замотана. (А це була та відьма). Давай вона просить його:

– Не кажи та й не кажи ні чоловікові й нікому, що ти вловив мене і пальці одрубав.

Кум і послухав її. От раз прийшлося йому йти уночі вулицю, а відьма навязалась на його собакою, сіла йому на плечі, і давай він возить її, а додому ніяк не втрапе. Довозив, поки півні заспівали, а вона тоді його й кинула. Став він кумові казати: так і так, відьму возив до світа, посміялась проклята.

– Піді ти, – каже кум, – вночі до перелазу, де тин з тином сходиться, візьми оцю вуздечку, сядь біля перелазу і сиди; як покажеться чия тень, то ти навідлі кинь вуздечку та й зловиш її.

Він так зробив і вловив коняку. Сів тоді на неї і давай їздить та бігати на всю прить. От уже до того доганяв її, що не здужа і підійти і пустив тіко живу та теплу. Вона пожила три дні і вмерла.

Пішов той чоловік уп'ять до кума радиться і розказав, що відьма вмерла того, що він заїздив. (А то була вже друга відьма). Кум йому й говорить:

– Достань же ти на сю ніч негодного камня, що з млина (з коша), та піді до попа і попроси, щоб він увів тебе у вівтарь, поставив на камені та обвів кругом тебе хрестом тричі; тоді стань на камені навколішки, накрійся сковородою і стій цілу ніч у церкві, а то відьми будуть сю ніч шукать тебе, щоб задавить, бо їм треба взяти з тебе жовчі та крові і помазати її, щоб ожила.

Пішов він до попа. Піп обвів його тричі хрестом і став він у церкві під

залізним небом (сковородою) на всю ніч.

В тій церкві, якраз посередині стояло і мертве тіло відьми. Відьми вночі давай ходить та шукать чоловіка. Шукали, шукали, були вже по всіх усядах, уже й ворожили, – не найдуть. Тоді пішли вони у море, на дно, там єсть такий камінець, що все зна, і давай його питать. Він і каже: – Чоловік той стоїть на каменній горі, під залізним небом, котрого й у світі нема.

Уже вони і у Києві були, уже вони були і на Осіянській горі і скрізь, – не найшли. Діждались до світа, заспівали півні, отперли чоловіка з церкви, і він пішов собі додому. Відьму так і заховали.

*Записано Я. Новицьким зі слів шкільного сторожа Герасима Хвоста,
с. Ольгінське Маріупольського повіту Катеринославської губернії.
("Чув поміж хлопцями як був парубком і пас волів
в с. Миколаївці Маріупольського повіту").*